

SAHNA ASARLARI ORQALI TALABALARDA MILLIY IFTIXOR TUYG'USINI TAKOMILLASHTIRISH HOLATI

SADOQAT ERMATOVA

O'qituvchi, mustaqil tadqiqotchi
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Toshkent, O'zbekiston

DOI: <https://doi.org/10.37547/ssa-V3-I3-2>

Anotatsiya: Maqolada keying yillarda mamlakatimizda olib borilayotgan tub islohatlar va ularning yoshlar bilmi, tarbiyasida tutgan o'rni, sahna asrlari orqali milliy iftixor tuyg'usini holati haqida so'z borib talabalarining ijro mahoratlari kuzatilganligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ijro, badiiy adabiyot, inson qadri, milliy, ufq, dokaro'mol, qochoq, manqurt, beshik, tabib, baxshi, mas'uliyat, matonat

KIRISH

Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev takidlaganidek "Yaratganning o'zi ijod ahliga shunday noyob iste'dod va salohiyat ato etganki, bunday xususiyat, bunday fazilat har kimga ham nasib etmaydi"

Zamonaviy milliy teatr san'atimizning asoschisi buyuk ma'rifatparvar Mahmudxo'ja Behbudiy 1914 yili Turkistonda teatr ishlarini poydevorini qo'yayotgan bir pallada o'zining "Oyna" jurnalida "Teatr nimadur?" deya savol tashlab, "Javobig'a teatr ibratnomadur, teatr va'zxondir, teatr ta'zir adabdir. Teatr oynadurki, umumiy hollarni anda mujassam va namoyon suratda ko'zliklar ko'rub, kar-quloqsizlar eshitib, asarlanur. Xulosa: teatr va'z va tanbih etguvchi hamda zararlik odat, urf va taomilni, qabih va zararini ayonan ko'rsatguvchidir. Hech kimni rioya qilmasdan to'g'ri so'ylaguvchi va ochiq haqiqiatni bildirguvchidir." Fikrini bildirib zamonaviy milliy o'zbek teatrining ijtimoiy-estetik mezonini belgilab bergan.

Biz ham talabalar sahnasida namoyish qilinadigan katta va kichik sahna asrlarini badiiy va ijtimoiy-estetik mezonini belgilab, milliy g'urur va iftixor tuyg'usini o'zida mujassamlashtirib ibrat maskaniga aylantirishimiz kerak.

ASOSIY QISM

Keyingi yillarda mamlakatimizda o'zgarishlar, yangiliklar jadallashib, inson qadri ulug'lanib borayotganligi, bu borada prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev tomonidan qator qaror va farmonlar qabul qilinayotganligi barchamiz uchun quvonarlidir.

"Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyiliga asosan yoshlarni ilm olishi uchun qaratilgan e'tibor va sharoitlarni ko'rib talabalarda milliy iftixor va Vatanga muhabbat hissi yanada ortmoqda.

Sahna asrlari orqali talabalarda milliy iftixor tuyg'usini takomillashtirish holatini o'rganar ekanmiz avvalo uni yo'nalishlariga ajratib chiqishimiz lozim.

1. Drama teatr aktyorligi yo'nalishi.
2. Musiqali drama teatr aktyorligi yo'nalishi.

3. Qo'g'irchoq teatr aktyorligi yo'nalishi.
4. Estrada va ommaviy tomoshalar aktyorligi yo'nalishi.

5. Folklor va etnografiya yo'nalishi.

Ushbu yo'nalishlarning barchasida mahorat darslari dastlabki bosqichda bir hil olib boriladi, ya'ni talabani sahnaga moslashtirib olish uchun sahnani his qilishni o'rgatish maqsadida predmetlarni jonlantirish yoki predmetsiz harakatlar, etyud (so'zsiz mashq)lardan foydalaniladi. Bunda talaba o'z ustida izlanib har bir detalga alohida e'tibor qaratadi. Ya'ni tabiatni, insonlarni, jonivorlarni harakterlarini, jonsiz predmetlarni qanday vazifani bajarishlarini kuzatib uni talabalar sahnasida gavdalanitirish orqali o'z iste'dodini shakllantirib boradi.

Buyumlarni jonlantirish uchun telefon apparati, kalkulyator, xolodilnik, choynak, payola, kursi va hokozalardan foydalanish mumkin bo'ladi.

Kursidan foydalanadigan bo'lsak talaba unda kursi shaklida taburetkaga o'tirib o'zining yuz mimikalari orqali kursiga kim yosh bolakaymi, qizchami, nozik ayolmi, olifta yigit yoki baquvvat erkak kishi kelib o'tirganini ko'rsatib beradi. Bu mashq orqali talabalar asosan yuz mimikalari ustida ish olib boradilar.

Bundan tashqari predmetsiz hatti-harakat orqali masalan oyna kesish, dazmol qilish, choy quyish, chuchvara tugush, yer chopish, daraxt kesish va hokozo mashqlarni etyud shaklida bajarib his qilish, ilk bora sahnaga chiqish va ijro mahoratlarini o'rganib boradilar.

Talabalar sahnasida namoyish qilinadigan katta va kichik sahna asrlarini badiiy va ijtimoiy-estetik mezonini belgilab, milliy g'urur va iftixor tuyg'usini o'zida mujassamlashtirib ibrat maskaniga aylantirish bugungi kunda soha mutaxassislarining ustuvor vazifalaridan biridir.

Yuqorida keltirib o'tilgan har bir yo'nalish bo'yicha mutaxassislar o'z tajriba va bilimlarini talabalarga o'rgatib boradilar.

Qo'g'irchoq aktyorligi san'ati bo'yicha M.Ashurova o'zining "Aktyorlik mahorati" darsligida aynan qo'g'irchoq aktyorligida tahsil oladigan talabalar uchun bajarilishi lozim bo'lgan jarayonlarga to'xtab o'tganini guvohi bo'lamiz.

Boshqa aktyorlik yo'nalishida tahsil olayotgan talabalardan farqli o'laroq "Qo'g'irchoq aktyorligi san'ati" ta'lim yo'nalishi talabalari avvalo qo'l va barmoqlari bilan ijro etish usullarini o'rganishlari kerak bo'ladi. M.Ashurova ham aynan shu jixatlariga alohida e'tibor qaratib "Qo'g'irchoq teatri aktyori qo'lining ahamiyatini aniqlash va uni harakatchanligini tarbiyalash", "Qo'l va barmoq mashqlarining asosiy

xususiyatlari”, “Ekzersiz-obrazli qo’llar”, “Aktyor qo’lining badiiy ifodalash xususiyati. Qo’llar orqali turli xarakterdagi obrazlar yaratish”, mavzularini yoritib bergan. Bu albatta har bir qo’g’irchoq teatri aktyorligi yo’nalishida tahsil olayotgan talaba uchun zarurdir.

Musiqali drama teatri, drama teatri, estrada san’ati va folklor va etnografiya yo’nalishi talabalari uchun ham bir qator tadqiqotchi pedagoglar o’z tajribalari bilan talabalarni o’z mutaxassislari bo’yicha tayyorlab boradilar.

Tadqiqotchi olimlar B.Sayfullayev va J.Mamatqosimovlarning “Aktyorlik mahorati” darsligida barcha ko’rsatilgan yo’nalishlar uchun aktyorlik mahoratining toki ibtidoiy davrdan boshlab, antik davri, Zardo’shtiyalar davri, o’rta asrlarda Yevropa tomoshalarida aktyorlik mahorati, Temuriylar davrida tomosha san’ati, Turkistonda professional teatrlarning paydo bo’lishi va sho’rolar davrida aktyorlik san’ati, mustaqillik davrida teatr san’ati holatlari yoritib berilibgina qolmay aktyorlik san’atining alifbosiga ham alohida to’xtalib o’tilgan.

Qolaversa bugungi kunda barcha teatr san’ati, aktyorlik mahoratlaridan dars beruvchilar uchun zarur bo’lgan K.S.Stanislavskiy sistemasini ham talabalarga tushunarli tarzda yoritib berganlar.

Sahna asarlari orqali talabalarda milliy iftixor tuyg’usini takomillashtirish holatini o’rganar ekanmiz bunda avvalo biz talabalarining boshlang’ich ta’lim olishlariga e’tiborimizni qaratamiz. Boshlang’ich ta’limda talabalar kuzatuv mashqlarini bajaradilar va keyin etyudlarga o’tadilar.

Etyudlar bir kishilik, juft va ommaviy tarzda bajarilib o’zida dramaturgiyaning barcha komponentlarini voqya, qarama-qarshilik, tugun, yechim jarayonlarni jamlaydi.

Etyud – deb hayotiy voqyalar asosida hatti-harakatlar bilan diologsiz bajariladigan mashqlarga aytiladi. Lotinchada etyud so’zi “mashq”, “mashg’ulot” kabi ma’noni anglatib, teatr pedagogikasida aktyorlik mahoratini shakllantirish va uni takomillashtirish uchun qo’llaniladi.

Talabalar sahnasida namoyish qilingan sahnaviy parchalarni kuzatar ekanmiz bunda har bir yo’nalish talabalari o’z mutaxassislariidan kelib chiqib repertuar tanlaydilar. “Estrada va ommaviy tomoshalar rejissyorligi” ta’lim yo’nalishi 1-bosqich talabalari tomonidan badiiy adabiyot asarlari asosida namoyish etilgan etyudlarni kuzatish davomida A.Qaxxorning “Bemor” hikoyasi asosida ishlangan “Baxshi tabib” etyudi diqqatimizni tortdi. Bu etyud orqali rejissyor talaba o’zbek millatining sodda, ishonuvchan va samimiy timsolini ko’rsatib bu fazilatlar hamisha ham to’g’ri bo’lmagligi insonlarga biroz qat’iyatlilik ham kerakligi haqida o’z fikrini bildirishga harakat qilgan.

Ijrochi aktyor talabalar esa o’zlariga berilgan rolni mahorat bilan ijro etganlar. Baxshi tabib obrazini oladigan bo’lsak talaba aktyor ushbu roli orqali oddiy eskicha tabib timsolini yaratgan va baxshi tabiblar ko’p ishlatadigan har bir detallarga doira, qamchi, sham, isiriqlarga alohida e’tibor qaratganligini, ulardan mohirlik bilan foydalana olganligini guvohi bo’lamiz. Bemor ayol esa yotgan joyida ham farzandiga mahtal bo’lganini va turmush o’rtog’ining oldida hech narsaga yaramasdan

kasal bo’lib yotib qolganidan joni og’rib tursa ham xijolat bo’layotganligini ko’rsatib bera olgan. Er esa ayolini joniga darmon topa olmayotganidan o’zini aybdordek tutishi, bor umidini shu tabibga qaratganligini guvohi bo’lamiz. Qizchani esa bolalarcha o’zini tutishi, tabibni ishlaridan qo’rqib tursa ham onasini sog’ayishi uchun qo’rqmaslikka harakat qilishi, dadasiga yopishib jimgina turishi va so’ngida bolalarcha iltijo bilan onasini tuzalib ketishini xudodan yolvorib so’rashi bu jarayonlarning barchasini talabalar o’z ijrolari orqali hech qanday so’z ishlatmasdan yuz mimikallari va harakatlari bilan profesional tarzda namoyish eta olganlar. Bu sahnaviy parcha orqali talabalar oddiy xalqni har hil yolg’onlarga ishonib qolmasliklari haqida fikr yuritganlar.

Yuqorida qayd etilgan talabalar tomonidan S.Axmadning “Ufq” romani asosida ijro etilgan “Qochoq” etyudi ham badiiy adabiyot asari asosida tayyorlangan bo’lib asardagi Tursunboy obrazi orqali talaba butun bir asarni voqyalarini ochib berishga intilganini guvohi bo’lamiz. Sovuq kunlarda dalada hammaning ko’zidan panada, yolg’iz, och-nahor, nochor ahvolda gavdalandirilgan Tursunboy obrazi tomoshabinni o’ylantirib qo’yadi chunki urush yillari hech bir inson zotiga oson bo’lmaganligi tarixdan ma’lum. Musiqiy bezak sifatida sovuq kunlarda qushlarning issiq o’lkalarga uchib ketishi va qarg’alarning uchib kelishi ovozlariidan foydalanilganligi etyud voqyalarini to’ldirgan, bu esa tomoshabinda vidolashuv onlarini ko’z oldida gavdalandirib, oz muddatga bo’lsa ham o’sha davrga tushib, urush yillarini ayanchli oqibatlarini eslatadi.

Ushbu etyudda ham talabalar ijro mahorati, dekoratsiya va musiqalarga alohida e’tibor qaratib mohirona yondoshgan.

XULOSA

Yuqoridagi misollardan kelib chiqib badiiy adabiyotlar asosida tayyorlangan etyudlar talabalarga nima berishini ta’kidlab o’tamiz

1. O’zbek va jahon badiiy adabiyoti bilan tanishadilar
2. O’zbek adabiyotini o’qish bilan birga milliy qadriyatlarni ham tushunib boradilar
3. Asar tahlilini o’rganadilar.
4. Sahnada katta rol o’ynash uchun tayyorlanadilar.
5. Fikrlash boyligi ortadi.
6. So’z boyligi ko’payib nutqi ravonlashadi.
7. Asarlarni rollarga taqsimlashni o’rganadilar.
8. Ibrat tushunchasini his qiladilar.
9. Milliy qadriyatlarga iftixor tuyg’usi bilan yondoshadilar.

Zero har bir yaratilgan badiiy asarlarda milliy qadriyatlarga alohida urg’u beriladi bu esa insonlarda ezgulik, mehr-shavqat, hamjihatlik, poklik, o’zaro muomila madaniyati, hurmat va e’zoz tuyg’ularini uyg’otadi.

Biz bugun talabalar sahnasida ijro etiladigan xar bir sahna asarini kuzatar ekanmiz asarning maqsad va g’oyasi o’zida insoniy fazilatlarini ulug’lab milliylikni aks ettirishiga uning gurur va iftixor tuyg’usi ortib borishiga amin bo’ldik.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR
RO'YXATI**

1. Mirziyoyev SH.M. 2017-yil 3-avgustda mamlakatimiz ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi ma'ruzasi. "Xalq so'zi" gazetasi.:2017-yil, 4-avgust.

2. Sayfullayev B.S., Mamatqosimov J.A. Aktyorlik mahorati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.

3. Маматқосимов Ж. Оммавий байрамлар режиссурасида сахна маданияти. – Тошкент: Фан ва технология, 2009.